

https://doi.org/10.31516/2410-5325.066.19

УДК 784.4.031.4.091:398.8J(=161.2):801.73J(045)

В. В. Осипенко, кандидат мистецтвознавства, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

<https://orcid.org/0000-0002-2847-190X>

viktoriya.osipenko.2012@outlook.com

ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ПІДХІД У РОБОТІ НАД СТВОРЕННЯМ СУЧАСНОЇ ВИКОНАВСЬКОЇ ВЕРСІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ «НА ВГОРОДІ ЯВОРИ»¹

Розкрито специфіку герменевтичного підходу на прикладі вивчення давньої троїцької пісні с. Солониця Лубенського району Полтавської області «На вгороді явори». Висвітлено особливості роботи над створенням сучасної сценічної виконавської версії народної пісні на основі застосування алгоритму процесу пізнання народнопісенного твору та його наукового моделювання. Виявлено наявність жанрових ознак весняно-літніх обрядових наспівів та елементів пізніших жанрів — балади та лірики, що яскраво проявляються в зіставленні речитативно-декламаційного вислову, темброво-динамічного напруження протяжної лірики та ритмічно-енергійного характеру архаїчного обрядового співу. Висвітлено особливість асоціативних зв'язків трагічно-драматичного компоненту баладного поетичного тексту та образності наспівів, присвячених Зеленим святям. З'ясовано специфіку регіональної вокально-тембрової традиції на основі розгляду фактури, звукоутворення та мовного діалекту.

Ключові слова: *народнопісенна традиція, виконавський фольклоризм, сучасна виконавська версія народної пісні, герменевтичний підхід, фольклористичний гурт.*

В. В. Осипенко, кандидат искусствоведения, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ГЕРМЕНЕВТИЧЕСКИЙ ПОДХОД В РАБОТЕ НАД СОЗДАНИЕМ СОВРЕМЕННОЙ ИСПОЛНИТЕЛЬСКОЙ ВЕРСИИ УКРАИНСКОЙ НАРОДНОЙ ПЕСНИ «НА ВГОРОДІ ЯВОРИ»

Раскрыта специфика герменевтического подхода на примере изучения древней троїцькой песни с. Солоница Лубенского района Полтавской области «На вгороді явори». Освещены особенности работы над созданием современной сценической исполнительской версии народной песни на основе применения алгоритма процесса познания народнопесенного произведения и его научного моделирования. Выявлено наличие жанровых признаков весенне-летних обрядовых напевов и элементов более поздних жанров — баллады и лирики, которые ярко проявляются в сопоставлении речитативно-декламационного высказывания, темброво-динамического напряжения протяжной лирики и ритмически-энергичного характера архаичного обрядового пения. Освещено характер ассоциативных связей трагично-драматического компонента баладного поэтического текста и

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

образности напевов, приуроченных к Зеленым святкам. Выявлена специфика региональной вокально-тембровой традиции, на основе рассмотрения фактуры, звукообразования и речевого диалекта.

Ключевые слова: *народнопесенная традиция, исполнительский фольклоризм, современная исполнительская версия народной песни, герменевтический подход, фольклористический ансамбль.*

V. V. Osypenko, Candidate of Art Criticism, Assistant Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

HERMENEUTICAL APPROACH IN THE CREATION OF A MODERN INTERPRETATIVE VERSION OF A UKRAINIAN FOLK SONG “NA VGORODY YAVORY”

Problem statement. The cognition of the spiritual depths of folk singing creativity which hides specific hermeneutic code is an important mission of every generation on the way of the development of nation's own culture and self-identification. The Ukrainian system of world's symbolic display belongs to one of the ancient and the richest systems of traditional culture on the planet.

The aim of this paper is to describe the specific features of hermeneutic approach in the creation of modern interpretative version of a folk song.

Research methodology. Holistic cognition and interpretation of samples of the texts of folk songs and the creation of their modern interpretative versions are based on the comprehensive analysis of all components of the traditional sign system which is provided by the hermeneutic approach.

Results. The specific character of the creation of modern interpretative version of a folk song has been revealed based on the algorithm of the cognition of a folk song and its modeling. It has been found that the presence of the genre features of spring and summer ceremonial songs and the elements of later genres — ballads and lyric occur in comparison with recitative and declamation, timbre and dynamic tension of elongated lyric and rhythmic and energetic character of an archaic ceremonial songs. The character of associative connections of tragic and dramatic components of balladic poetical lyrics and figurality of chants coincided with the Green Holidays are highlighted. The specific character of regional vocal and timbre tradition which is based on the review of texture, sound formation and language dialect is clarified.

Novelty. The author raises the issue of the hermeneutic approach based on studying an old Trinity song from Solonytsya village of Lubny district of Poltava region “Na vhorody yavory”.

The practical significance. The research has important implications for the issues of performing folklorism, that is, the measures of copying and the necessity of enhancement of the emotional and graphic component with the help of the creation of the composition of interpretative version with a strict “relief” of dynamic, tempo and rhythmic, and melodic and alternative development.

Conclusions. Hermeneutic approach reveals major possibilities in working with the students' folklore ensemble, especially in an attempt to explain artistic and graphic, emotional and esoteric and pragmatic contents of a folk song which was encoded in the symbolics of an ancient poetry and also in the genre and style, in harmonic and intonational, in the beat and rhythm and in vocal and timbre components. It is reasonable to use interpretative means of

hermeneutics while studying a sample of a folk singing tradition and the creation of its modern scenic interpretative version.

Keywords: *folk singing tradition, performing folklorism, modern interpretative version of a folk song, hermeneutical approach, folklore ensemble.*

Постановка проблеми. Пізнання духовних глибин народнопісенної творчості, що містять своєрідний генетичний код, є важливою місією кожного покоління в контексті розвитку власної культури та самоідентифікації нації. На думку багатьох дослідників, українська система символічного відображення світу належить до найдавніших і найбагатших серед традиційних культур планети. Її прагматичні сенси, художня складова та духовний зміст закодовано багатотисячолітнім розвитком народу. Коди української народнопісенної традиції перебувають у царині інтонаційної, ритмічної, вокально-тембрової природи, поетичних символів тощо. Їхнє розшифрування намагаються здійснити науковці різних напрямів сучасної етномузикології. Цілісне пізнання та трактування текстів народнопісенних зразків і створення їхніх сучасних виконавських версій мають ґрунтуватися на комплексному аналізі всіх компонентів традиційної знакової системи, що вможлиблює герменевтичний підхід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам пізнання народнопісенної традиції, її найдавніших сенсів з урахуванням історико-генетичного аспекту, а також позиції єдиного розвитку мислення, мови і музики присвячено праці А. Іваницького (1997, 2004). Актуальні питання виконавської реконструкції фольклорного тексту висвітлює Г. Бреславець. Науковець розглядає творчий процес опрацювання фольклорного тексту як перехід з контексту культури в контекст мистецтва, наполягаючи на необхідності тісного зв'язку наукової та виконавської реконструкції. Особливості мовного діалекту Полтавщини вивчає Н. Котух (2010), жанрово-стильову специфіку народнопісенного фольклору Полтавщини — Л. Єфремова (2016).

Мета статті — виявити специфіку герменевтичного підходу в роботі над створенням сучасної виконавської версії народної пісні.

Об'єктом дослідження є виконавський фольклоризм етнографічного типу як складова сучасної музичної культури, а предметом — впровадження герменевтичного підходу в роботу над створенням сучасної виконавської версії давньої троїцької пісні з Полтавщини «На вгороді явори».

Виклад основного матеріалу дослідження. Один із яскравих зразків унікальної традиційної обрядової пісенності Полтавщини «На вгороді явори» записано в с. Солониця Лубенського району. Ця пісня в сольній вокально-інструментальній виконавській версії є однією

з родининок репертуару народної артистки України, фундатора і найяскравішої представниці виконавського фольклоризму у сфері сучасного сольного вокального мистецтва народного напрямку Ніни Матвієнко. «На вгороді явори» може стати окрасою репертуару професійного чи студентського фольклористичного гурту.

Відповідно до алгоритму пізнання народнопісенного твору та його наукового моделювання, запропонованого автором статті (Осипенко, 2017, с. 112–113), робота над створенням виконавської версії має розпочинатися з ознайомлення з аудіозаписом автентичного виконання народного твору. У 2015 р. пісню у виконанні сучасного складу гурту із с. Солониці записав угорський композитор і збирач фольклору, керівник міжнародного проекту «Поліфонія» («Polyphony») Міклош Бот. Матеріали проекту, розміщені у вільному доступі в Інтернеті, дозволяють ознайомитися з піснею у форматі відеозапису: не тільки почути її справжнє автентичне звучання, проаналізувати манеру, специфіку звукодобування, звуковедення, фразування, особливості мовного діалекту, наявність варіювання, але й відчутти енергетику виконання через сприйняття міміки, рухів, дихання тощо. Опанування мистецтвом традиційного виконавства має відбуватися через наслідування співу носіїв, навіть копіювання. Професійний багатоканальний запис пісень проекту «Поліфонія» уможливило глибше, точніше вивчення пісенної фактури через ретельне вслуховування і співування з кожним голосом окремо (із вражаючим відчуттям присутності, долученості до традиційного виконання), а також здійснення детальнішого аналізу інтонаційного контуру кожного голосу, з'ясування артикуляційної, темброво-позиційної, дикційної специфіки. Відеозапис та багатоканальний аудіозапис уможливають осягнення «живого інтонаційно-модального чуття» музики (Іваницький, 1997, с. 232) в традиційному пісенному виконавстві. Вражає потужне вокальне дихання народних співачок, що забезпечує опертя звука, гарне «гальмування» видиху і розподіл його на довгу фразу, єдину позицію звука та однорідність резонування. Вирішення завдань цього етапу зумовлює регіональну визначеність та органічне відтворення вокально-тембрової традиції і пісенного стилю.

Другий етап пізнання народнопісенного твору — це з'ясування контекстних умов виконання, побутування та створення пісні. Унікальний давній наспів має ознаки різних жанрів, однак генетичні основи його пов'язані з весняно-літньою обрядовістю. Реципієнти сеансів запису «Поліфонії» та експедиції Н. Матвієнко не відзначили присвяти цієї пісні періоду русальних обрядів. Але збірка «Обрядові пісні Слобожанщини (Сумський регіон)» містить схожий наспів, записаний як трійцька пісня В. Дубравиним у с. Волошнівка Роменського району.

Про давньообрядові корені наспіву свідчать його структура — (5+3)3 та одночасний прояв речитативності й моторики, що, за твердженням А. Іваницького, є однією з показових ознак обрядових зразків. Перший рядок строфи — сольний заспів речитативно-декламаційного характеру із закінченням на II щаблі; другий рядок розспівного характеру починається сольно та підхоплюється гуртом, завершується інтонацією ствердження — низхідним рухом від III щаблю до I-го з довгим унісоном на останньому звуці; кличність напруженого звучання, третність, моторність третього рядка найбільшою мірою виявляє зв'язок із давнім обрядовим співом. Для зразка з Сумщини характерним є нанизування речень. На відміну від нього, наспів, що розглядається, має закінчення другого рядка на II щаблі, у чому виявляється гіпотактичність структури. На думку А. Іваницького, утвердження таких структур відбувалося у фольклорі XVII ст., у період виникнення лірики (пісень звичайних) з посиленням індивідуальних тенденцій. До сфери ліричної пісенності давній зразок наближають кантиленність другого рядка та здебільшого багатоголосна фактура.

А. Іваницький виокремлює серед пісень періоду Зелених свят групу, що «формується з різних жанрових джерел, але, як правило, на підставі якихось асоціацій» (2004, с. 70). У такому випадку це народні уявлення та легенди про дівчат або молодих жінок, що втопилися під час купання і, перетворившись на русалок, переселилися в їхній таємничий світ. Ліричні балади, жартівливі пісні співали в понеділок після русалчиного тижня, після закінчення обряду Проводів русалок. Крім того, для цього періоду характерною є тема смерті та поминання померлих. Гостродраматичний зміст пісні «На вгороді явори» асоціативно спрямовує до поетичних текстів давніх балад про суперництво в коханні (сестрозгубництво), коли старша сестра із заздрощів і ревнощів топить молодшу («Ой плавай, сестричко, в холодній воді, бо ти заважаєш мені, молодій (бо ти найкраща в нашій роді)»). Визначальним компонентом сюжетної основи народних балад є категорії драматичного й трагічного, а також розвиненим постає повчальний елемент. Як стверджує О. Дей, такі твори спрямовують свідомість до важливих життєвих істин, зокрема розуміння, що щастя не можна здобути через скоєння злочину. «Загальнолюдські почуття кохання і ревнощів у найвищому ступені їх психологічної напруги є рушійною силою вчинків баладних героїв» (1987, с. 14). Полтавщина за кількісними та якісними показниками записів цього жанру визнається справжнім осередком баладної творчості. «На вгороді явори» належить до ліризованих зразків, баладні ознаки яких зазнали певних перетворень від XIX ст., а саме перехід до гуртового багатоголосного виконавства та суттєвого скорочення поетичного

тексту. Як зазначає А. Іваницький (2004), сенс протяжного співу полягає не в мелодиці, а в темброво-динамічному напруженні. «Протяжність звуку і голосне грудне звучання служить не тільки вдовolenню естетичних потреб, а й є також засобом психофізичної розрядки. Це одна з істотних особливостей народного гуртового виконавства та відмінність його від професійного і самодіяльного хорového співу» (2004, с. 146).

Третій етап пізнання народнописанного твору — це жанрово-стильовий аналіз твору. До епічних ознак старовинного баладного стилю, що виявляються у цьому зразку, належать темпоритмічна свобода заспіву та насиченість мовними інтонаціями. Елементи давнього архаїчного співу простежуються тут як на рівні манери звукоутворення — дзвінкий «летючий» звук, насичений енергетикою магічного обрядового співу, так і на структурному рівні, а також у зіставленні речитативно-декламаційного характеру заспіву та останньої фрази строфи і розспіву протяжного стилю в другому рядку, що притаманне ліричному висловлюванню. Архітектоніку становить трирядкова строфа, в основі якої лежить восьмикладник (5+3)3. Речитативна декламаційність заспіву нагадує типово поліський ладо-інтонаційний стиль із характерним для нього постійним поверненням до нижнього основного устою з почерговими інтонаційними кроками-рухами до верхньої терці та кварта. А. Іваницький, визначаючи характер аналогічних наспівів як напівспівану, напівдекламаційну оповідь, стверджує: «Проміжні звуки між терцієво-квартовою вершиною і нижнім устоєм інтонуються варіантно, навіть у мовно-речитативній формі — з легкими «підїздами» і ковзаннями донизу на третину півтону — півтон» (2004, с. 143). Перший рядок строфи — це заспів, який звучить емоційно-експресивно з інтонаційною варіантністю IV щабля (IV і IV підвищеного) та надзвичайно високо інтонованого устою, що призводить до підйому загальної висоти виспівування з «cis¹» до «d¹ підвищеного». Такий речитативний заспів зіставляється із сумовито-здумливим характером протяжного співу в другому рядку. Для мелодичного розвитку характерний невеликий діапазон вокальних ліній-голосів. Заспів звучить у межах ч. 4. Амбітус нижнього голосу — трихорд мінорного нахилу зі змінною субсекундою (в. 2 — м. 2) та тенденцією до інтонаційного звуження м. 2 у висхідному русі. Вивід звучить в обсязі ч. 5. Два октавних підголоски («тоньчики») дублюють, подвоюючи в октаву основні вокальні лінії. Слід зазначити, що найвища лінія в аудіозаписі автентичного виконання сягає дуже високих звуків — «ля» 2-ї октави. Розспівний характер другого рядка строфи призводить до певної асиметрії. Звучання третього рядка перегукується із декламаційністю, рухливістю першого. Цікавою є фактура наспіву — характерна для Полтавської традиції триярусна фактура

збагачена ще одним октавним підголоском-«тоньчиком», тобто насичене грудне звучання двох основних голосів має октавне подвоєння.

Поетичний текст містить традиційні фольклорні символи, присвячені не головним героям конфлікту, а образу молодості й парубочої енергії — Явори та Орли. «На вгороді явори, гуляли хлопці, як орли...». Фольклорна свідомість, розвинена в українській традиції, являє Явір як один із символів світобудови і проявленого світу, а Орел як провісник та вершитель долі водночас є символом небесного проведіння. Город, у цьому випадку, може символізувати гармонію життя батьківської оселі, родинних стосунків.

Наступний (четвертий) етап пізнання і освоєння фольклорного тексту є розглядом виконавської специфіки, пов'язаної з жанровою та вокально-тембровою регіональною особливістю. Для Полтавської співочої традиції характерна триярусність фактури з різним типом звукоутворення. Вокально-темброва специфіка регіону виявляється в поєднанні насиченого грудного резонування та яскравого головного (без техніки змішання, так званій «тоньчик»). Мовний діалект відрізняється м'якою вимовою приголосного «л», «зібраним» звучанням голосних (наближеним до «е»), а також мінімальною зовнішньою артикуляцією з ледь помітними рухами губами під час співу. Н. Котух, визначаючи говори Полтавщини, виокремлює їхні діалектні особливості. Серед них такі мовні фонетичні ознаки, що ми простежуємо у виконанні пісні «На вгороді явори» носіями традиції, а саме: 1) переважно поширений альвеолярний [л'] (турнул'а, гулял'и); 2) спорадичне пом'якшення твердого [р] (бр'оду, орл'и, явор'и); 3) спорадичне пом'якшення шиплячих, найчастіше перед **а**, характерних для лубенської і деяких інших говірок (старш'а, крашч'а, менш'их).

Для опанування специфікою вокально-тембрової манери та мовного діалекту надзвичайно плідним є ознайомлення з різними зразками народнопісенної традиції села. Наприклад, запис жаргівливої пісні «Та косив батько, косив я» у виконанні ансамблю під керівництвом Ніни Мороз із с. Солониця Лубенського району Полтавської області (з фондів передачі «Золоті ключі» 27 травня 1981 р.), який звучить у відомому улюбленому мультиплікаційному фільмі «Жив-був пес...». Багаторазове прослуховування та ретельний аналіз характерних ознак мовного і музичного діалекту, виявлення типових мелодичних зворотів-прикрас, що складають інтонаційний словник мелодико-варіаційного імпровізаційного співу, мають наблизити сучасне виконання до традиційної народнопісенної творчості. На цьому етапі важливим є здійснення транскрипції пісні з фіксацією мелодичних, фактурних, вокально-виконавських варіантів наспіву та моделювання її інваріанта

із з'ясуванням характеру імпровізаційності народного музикування. Корисним є порівняння власної транскрипції із нотуванням більш раннього виконання пісні, записаного Н. Матвієнко (2002, с. 453).

Реалізуючи важливий принцип герменевтичного кола в роботі, пропонується повернення до прослуховування автентичного виконання для реалізації наслідування співу автентичних виконавців.

Висновки. Досвід роботи з фольклористичним колективом надає можливості стверджувати корисність та ефективність під час опанування пісенної фактури вслуховування й співування усіма учасниками гурту як заспіву, так і всіх голосів (вокальних ліній). Таким чином відбувається активізація та «загострення» внутрішнього слуху, виховання відчуття і розуміння єдиного звукового розгортання, емоційно-тембрового наповнення, експресії руху. Уможливорюється створення звукового образу пісні, контурів голосів і всієї фактури. Композиція сучасної виконавської версії передбачає чітке визначення кульмінаційної вершини твору та засобів виразності, що сприяють створенню динамічного рельєфу розгортання форми й емоційно-образного розвитку. Кульмінація, що пов'язана з вершиною драматичної насиченості, міститься в останній строфі — «старша меншу турнула» (за 2-м разом) та підкреслено менш динамічно насиченим, але психологічно емоційно напруженим експресивним ритмічним напівдекламаційним висловлюванням «Тільки ко-сою майнула...».

Герменевтичний підхід виявляє значні можливості в роботі з навчальним фольклористичним гуртом, особливо в спробі розкриття художньо-образного, емоційного та езотерично-прагматичного змісту народнопісенного твору, який закодовано в символіці давньої поезії, а також у жанрово-стильовій, ладо-інтонаційній, метро-ритмічній та вокально-тембровій складових. Під час осягнення зразка народнопісенної традиції та створення її сучасної сценічної виконавської версії доцільним є застосування інтерпретаційних механізмів герменевтики.

Перспективи подальших досліджень зазначеної проблематики полягають у подальшому осягненні глибинної сутності зразків народнопісенної традиції та створення їх сучасних виконавських версій із застосуванням герменевтичного підходу.

Список посилань

- Дей, О. І. (1987). (Упор.). *Балади. Кохання та дошлюбні взаємини*. Київ: Наукова думка.
- Іваницький, А. І. (1997). *Українська музична фольклористика: (методологія і методика): навчальний посібник*. Київ: Заповіт.
- Іваницький, А. І. (2004). *Український музичний фольклор*. Підручник для вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова книга.

- Котух, Н. (2010, Січень). Говори Полтавщини. *Рідний край*, с. 90–95. Відновлено з <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1386/1/Kotyh.pdf>.
- На вгороді явори. С. Солониця Полтавська обл. *Проект «Поліфонія»*. Відновлено з https://www.polyphonyproject.com/uk/song/BMI_UK15070070.
- Обрядові пісні Слобожанщини (Сумський регіон). (2005). *Фольклорні записи та упорядкування В. В. Дубравіна*. Суми: ВТД «Університетська книга».
- Єфремова, Л. О. (упоряд. та вступ. статті). (2016). *Народні пісні Полтавщини (з колекції збирачів фольклору)*. НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ: Логос: ноти, карти.
- Осипенко, В. В., Шишкіна, О. А. (2017). Герменевтичний підхід у навчальній роботі зі студентським фольклористичним. *Культура України. Серія: Мистецтвознавство*, 57, с. 109–118. Харків.
- Матвієнко, Н. «На вгороді явори». Відновлено з <https://www.youtube.com/watch?v=ofQeJ2a9Uxg>.
- Матвієнко, Н. (2002). *Ой виорю нивку широкою*. І. Пошивайло (Ред.). Київ: УЦНК «Музей Івана Гончара».

References

- Dey, I. O. (1987). *Ballads. Love and prenuptial relationships*. Kyiv: Naukova Dumka. [in Ukrainian].
- Ivanitsky, A. I. (1997). *Ukrainian musical folkloristics: (methodology and methods): tutorial*. Kyiv: Zapovit. [in Ukrainian].
- Ivanitsky, A. I. (2004). *Ukrainian musical folklore: textbook for Higher Educational Institution*. Vynnytsya. Nova Knyga. [in Ukrainian].
- Kotukh, N. (2010, January). Dialects of Poltava region. *Motherland: Scientific journalistic artistic and literary almanac*, 1, 90-95. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1386/1/Kotyh.pdf> [in Ukrainian].
- Na vhorody yavory. Solonytsya village, Poltava oblast. *Project "Polifoniya"*, Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=krIEffG8zsQ> [in Ukrainian].
- Ceremonial songs of Slobozhanshchina. (2005). *Folklore notes and arrangement of Dubravin V. V.*, Sumy, VTD "Universitetska knyga". [in Ukrainian].
- Yefremova, L. O. (Comp.) (2016). *Folk songs of Poltava region (from the collection of folklore collectors)*, Kyiv. Logos: music sheets, maps. [in Ukrainian].
- Osipenko, V. V., Shishkina, O. A. (2017). Hermeneutical approach in academic work with students of a folklore band. *Culture of Ukraine. Series: Art Criticism*, 57, 109-118. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Matvyenko, N. «*Na vhorody yavory*». Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=ofQeJ2a9Uxg> [in Ukrainian].
- Matvyenko, N. (2002). *Oh, I'll dig out the wide field*. Poshyvaylo, I. (Ed.). Kyiv. UCNK "Ivan Gonchar Museum". [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 29.05.2019 р.